

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 34 Volume: 7 Issue: 34

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

OTORİTE KAVRAMI VE REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ROMANLARINDA OTORİTENİN YANSIMALARI

AUTHORITY CONCEPT AND REFLECTIONS OF AUTHORITY IN REŞAT NURİ GÜNTEKİN'S NOVELS

Hanife ÖZER*

Öz

Günlük yaşamda kısaca "yetke, yaptırma gücü ve hakkı" şeklinde tanımlanan ve çoğunlukla "güç, iktidar" kavramlarıyla birlikte düşünülen otoritenin tarihsel süreç içinde çeşitli düşünürlerce siyasal, sosyal, dinsel, ekonomik vb. alanlara özgü tanımları yapılmıştır. Kavramla ilgili olarak Max Weber, akla gelen ilk isimdir. Weber, otoriteyi yasal, geleneksel ve karizmatik otorite olmak üzere üç başlıkta inceler ve söz konusu olguyu güç ve iktidardan ayıran yönün, meşruiyeti olduğunu vurgular. Otorite, sosyal bir olgu olma özelliğinden dolayı edebiyat metinlerinde de yansımaları bulmuştur. Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında da otoritenin çeşitli alanlardaki görünüşleri edebî kurgu içinde karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın giriş bölümünde otoritenin kavramsal boyutu üzerinde durulmuş, inceleme bölümünde Güntekin'in romanlarında otoritenin yansımaları tespit edilmiş, sonuç bölümünde ise tespit edilen hususların değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Reşat Nuri Güntekin, Roman, Otorite, Türk Edebiyatı.

Abstract

Authority, which in everyday life simply defined as "dominion, the power and right of sanction" and often considered together with "strength, power" concepts, is a social phenomenon and it has been defined by various thinkers in specific areas such as political, social, religious, economic etc.. Max Weber is the first name that comes to mind regarding the concept. Weber examines authority as three different topics - legal, traditional and charismatic authority. He emphasises that what separates authority from government and power is the legitimacy of it. Due to being a social phenomenon, authority is being reflected in the literature texts. In Reşat Nuri Güntekin's novels the views of authority in various fields have been presented a literary way. The introduction of this study has focused on the conceptual dimensions of authority. The investigation part the reflections of authority in Güntekin's novels have been identified. In the conclusion part the identified points have been evaluated.

Keywords: Reşat Nuri Güntekin, Novel, Authority, Turkish Literature.

Giriş

Fransızca "autorité", İngilizce "authority" ile aynı kökten gelen otorite, yine bunlara bağlı olarak "author" (yaratıcı yazar), "authoritative" (otoriteye bağlı, otoriteye bağlı bir kaynaktan gelen) ve "authorize" (belli bir erkin havale veya devredilmesi) gibi kelimelerin kendi dönem ve toplumsal koşullarına özgü uzun ve karmaşık bir geçmişi vardır. Günlük yaşamda ise "emretme, itaat ettirme hakkı veya gücü,"¹ anlamlarında kullanılmaktadır. Yine sıklıkla güç, iktidar manasını da çağrıştırmaktadır.

Otorite kavramının, Antik Yunan filozoflarından günümüze uzanan süreç içinde çeşitli isimler tarafından farklı tanımlarla açıklandığı görülmektedir. Bununla birlikte bu kavramla ilgili görüşlerine en sık başvurulan düşünürlerin başında Max Weber gelmektedir. Alman düşünür, büyük bir kesim tarafından 'güç' olgusuyla paralel algılanan otoriteyi güç olgusundan ayrı tutar. Weber, sosyal bir ilişkide kişinin kendi iradesini başkasının direnmesine rağmen

* Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ TDK Sözlüğü.

yerine getirebilmesini güç, gücün özel bir biçimini ise otorite olarak tanımlar.² Weber'e göre güç, "bir sosyal ilişki içinde bir aktörün hangi temele dayanırsa dayansın, herhangi bir direnmeyle karşılaşsa bile istediğini yapabileceği konumunda olma ihtimalini ifade eder." (Weber, 2006: 31). Otorite ise bir emrin başkasına itaat görevi yüklemesi olup 'meşruluk' esasına dayanır ve söz konusu meşruluk, kendisine uyulma ihtimalinin olması ve bununla ilgili uygulamanın gerçekleşmesi şeklindedir. İnsanlar yöneticilerine gönüllü itaat ettikleri zaman otorite vardır. Eğer itaate zorlanıyorlarsa bunun nedeni yöneticilerin meşru olmamasıdır (Weber, 2006: 32). Weber, otorite'yi geleneksel, karizmatik ve yasal (demokratik) otorite olarak sınıflandırır.

Weber'in sınıflandırmasında geleneksel otorite, geçmişten gelen kural ve güçlerin kutsallığını öne sürerek meşruluk tezinde bulunan ve kendisine inanılan otorite biçimidir. Burada otoriteyi icra eden kişi ya da kişiler, geleneksel kurallardan belirlenir. Bireyin kişisel otoritesine uyulması gereği de kendisinin geleneksel konumundan kaynaklanır. Gücü elinde bulunduran kişi, bir üst âmir olmayıp kişisel anlamda bir efendidir ve otoritesi liyakate değil, irsiyete ve statüye dayanır (Weber, 2006: 59). Bu otorite biçiminde çalışan personel, ücret bakımından genellikle efendilerine kişisel bakımdan bağımlı olan -hizmetçiler, akrabalar ve gözdele gibi kişilerden oluşur. Geleneksel otorite, geleneklerin geçerli olduğu, sosyal yapı ve düzenin yavaş değiştiği toplumlarda ve örgütlerde görülür. Kaynağı ise yine geleneğe dayanan yerleşik inançlardır.

Karizmatik otorite ise bir kişinin bireysel üstünlüklerine duyulan güvene dayalı otorite çeşididir. Bu otorite tipinde sıradan insanların sahip olduğu özelliklerin ötesinde ve üstünde, kendine özgü bazı güç veya nitelikleri -sihir, kahramanlık ya da diğer olağanüstü yetenekleri taşıdığına inanılır. Amerikalı sosyolog Richard Sennett bu tanıma dikkat çeker ve Weber'in karizmatik otorite için geçerli kıldığı özelliklerin bütün otorite biçimlerini kapsayabileceğini belirtir (Sennett, 2011: 31). Burada önemli olan karizmatik liderin gerçekte nasıl olduğu değil, izleyiciler ya da taraftarlarca nasıl algılandığıdır.

Yasal (demokratik) otoritenin kaynağını yazılı kurallardan aldığını ve sınırlarının rasyonel olarak belirlendiğini kaydeden Weber, bu otorite çeşidinde yasalara karşı ödevlerin yerine getirilmesinin, başka bir ifadeyle yasalara itaatin esas olduğunu vurgular. Yasal otoritede kanunlara, yöneten ve yönetilenler tarafından uygun ve doğru olarak kabul edilen bir düzene göre yapıldığına inanıldığı için uyulur. Kişiler belli kurallara göre iktidara gelir, belirli sınırlar içinde yetkilerini kullanır ve belirli kurallara göre iktidardan uzaklaşırlar.

Otorite konusunda görüş bildiren bir başka isim de özellikle Hegel okumalarıyla tanınan Rus asıllı Alexandre Kojeve'dir. Kojeve, *Otorite Kavramı*³ adlı kitabında, tarih boyunca otorite kuramlarının nadir olarak ortaya konduğunu belirtir ve teolojik kuram, Platon, Aristo ve Hegel'in kuramları olmak üzere dört ayrı otorite kuramından bahseder. Kojeve, teolojik otorite kavramında ilk ve mutlak otorite olarak Tanrı'yı gösterir ve diğer tüm otorite çeşitlerinin bunun türevleri olduğunu belirtir. Platon'un kuramını ise "adalet ya da hakkaniyet" temellerine dayandırır ve bu niteliklerin dışında kalan her otoritenin ancak "yalancı otorite" olabileceğini, bunun da genellikle kaba güce dayandırılması gerektiğini kaydeder. Kojeve, Aristo'nun kuramını "bilgelik" ilkesine dayandırırken Hegel'in, otorite kuramını "Efendi ve Köle (Galip ve Mağlup)" ilişkisine indirgediğini vurgular. Yine Hegel'in kuramında otorite, iki boyutlu bir ilişki olarak tanımlanır. Bunlardan ilki "tanınma uğruna yaşamını tehlikeye atmaya hazır olan efendi, ikincisi ise boyun eğmeyi ölüme tercih eden köle boyutudur (Kojeve, 2007: 8).

Fransız sosyolog Gerard Mendel de *Bir Otorite Tarihi*⁴ adlı kitabında otoriteyi modernite kavramıyla birlikte ele alır ve beş döneme ayırarak inceler. Mendel, "otorite ve birinci modernite" olarak adlandırdığı dönemi Antik Yunan'da Kleisthenes aristokrasisinden başlatır. Laik anlayışın doğduğu Roma Cumhuriyeti dönemini ikinci; Aziz Augustinus *İtiraflar*'ında bireyin içsel yaşama yönelen bakışını kaleme aldığı (IV. yüzyıl) dönemi üçüncü; geleneğe ve otoriteye yönelik tepkilerin başladığı Rönesans ile de dördüncü dönemi başlatır. Mendel'e göre

² Max Weber, *Bürokrasi ve Otorite*, Adres Yayınları, Ankara, 2006.

³ Alexandre Kojeve, *Otorite Kavramı*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2007.

⁴ Gerard Mendel, *Bir Otorite Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

beşinci ve son dönem ise yirminci yüzyılda Birinci Dünya Savaşı'yla idealizmin çöküşü ve hızla gelişen kapitalist düzende yaşanır.

1980 yılında kaleme aldığı ve 1992 yılında Türkçeye çevrilen *Otorite* adlı kitabında otoritenin ne olduğu konusunda herkesin sezgisel bir düşüncesi olduğuna işaret eden Amerikalı sosyolog Richard Sennett ise otoriteyi; iktidar koşullarını yorumlama, bir güç imgesi tanımlamak suretiyle denetim ve nüfuz koşullarına bir anlam verme çabası şeklinde tanımlar. Sennett, gerek toplumlar gerekse bireyler tarafından somut, güvenceli ve istikrarlı bir gücün arandığını, bunların da otorite sahibi bir rejimden beklendiğini belirtir. Güç sahibi olmak ve bu gücü kullanarak diğer insanları yönlendirip daha yüksek bir standarda göre hareket etmelerini sağlamak; ayrıca güven, üstün yargılama yeteneği, disiplin uygulama yeteneği ve korku uyandırma kapasitesi gibi özellikler, bir otoritede bulunabilecek niteliklerdir (Sennett, 2011:28-29). Güç ile otorite ilişkisinin, gücün tanımından dolayı karmaşık görünüm arz ettiğine dikkat çeken Sennett, siyasette 'güç ile iktidar' sözcüklerinin; yine çoğu zaman 'iktidar ile otorite' sözcükleri ile eş anlamlı olarak kullanıldığını, oysa bu sözcüklerin farklı anlamlara gelebileceğini örneklerle açıklar (Sennett, 2011: 28).

Bütün bu tanımlara bakıldığında daha çok iktidar, devlet otoritesi biçiminde algılandığını gördüğümüz otorite; dinsel (kutsal), siyasal, askerî, ahlâkî, toplumsal vb. birçok alanda devlet adamları, yasa koyucular, yargıç ve memurlar, öğretmenler, anne-babalar, uzmanlar, aydınlar, din adamları gibi temsilcileri ile çok boyutlu bir şekilde karşımıza çıkan bir kavramdır. Yine sosyal hayatta bilgiye, paraya, uzmanlığa, başarıya, yeteneğe vb. dayalı farklı otorite çeşitleri de söz konusu olabilmektedir.

Otorite, inceleme konumuz olan Reşat Nuri Güntekin'in *Değirmen, Kavak Yelleri, Acımak, Yaprak Dökümü* ve *Yeşil Gece* adlı romanlarında da yer yer ironik bir üslûpla, çeşitli söylemler ve sahnelerle betimlenmiştir.

Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Otoritenin Yansımaları

1. Bürokratik (yasal, resmî) otorite

Reşat Nuri Güntekin, yazdığı on dokuz roman ve diğer edebî türlerdeki eserlerinde bireysel temaları olduğu kadar çeşitli siyasal, sosyal meseleleri de kurguya taşımış, bunlar içinde otorite olgusunu da ele almıştır. Yazarın otoriteye ve otorite etkisine yer verdiği romanlarından biri *Değirmen*'dir.⁵ Osmanlı'nın son dönemlerini konu alan ve başından sonuna dek ironik bir bakış açısıyla bürokrasi eleştirisinin yapıldığı romanda otorite görünümüleri hemen tamamıyla bürokratik kökenlidir. 1944 yılında yayımlanan *Değirmen*'de, bir Anadolu kasabasında meydana gelen yer sarsıntısının basın yoluyla başkent İstanbul'a aksettirilmesi, bunun üzerine bürokratik zincirin harekete geçmesi ve sonrasında yaşananlar kurgulanmıştır. Eserde otoritenin hiyerarşik bir düzende temsilcileriyle birlikte betimlendiği ve her temsilcinin, bir öncekinin otoritesini etkisiz hale getirdiği; hatta bir önceki temsilci üzerinde belirgin bir şekilde baskı kurduğu görülür. Romanda otorite kullanımları Anadolu'nun bir köşesinde, Sarıpınar ilçesinde, yaklaşık yirmi beş yıllık idarecilik (kaymakamlık) deneyimi olan Halil Hilmi Efendi'den başlayıp adım adım ve ince ironiler eşliğinde bir üst idareciye yükselerek Padişah'ın yeğeni Şehzade Şemsettin Efendi'ye kadar yükselir.

Romanın başlarında, aynı zamanda başkışilerden biri olan Sarıpınar ilçesinin kaymakamı Halil Hilmi Bey, görevi gereği en yüksek otorite sahibi konumundadır. Kaç yıl olduğu belirtilmemekle birlikte uzun zamandan beri Sarıpınar'da görev yaptığı anlaşılan kaymakamın yasal otoritesini kullanması, Sarıpınar'da ve yakın çevresinde eğlence meclislerinin aranan bir ismi olan 'Bulgar kızına' davranışlarına dikkat etmesi yolunda "önce nasihat vermek, sonra onu haşlayarak hükümet kuvvetini hissettirmesi" (*Değirmen*; s. 20) sırasında sahnelenir. Ancak romanda otorite olgusunun asıl işlenmeye başlanması Halil Hilmi Bey'in resmî hayatındaki münferit sefahat gecelerinden birini yaşarken ilçede meydana gelen zelzelenin yol açtığı panik ve kargaşa sonrasında başlar. Söz konusu kargaşa, Hilmi Bey'e gönülsüz de olsa duruma el koyma, diğer bir ifadeyle bürokratik otoritesini kullanma zorunluluğunu doğurur. Halil Hilmi Bey'in hissettiği bu zorunluluk bize, Sennett'in yukarıya

⁵ Reşat Nuri Güntekin, *Değirmen*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1958.

aldığımız, “istikrarlı bir güce sahip olmak ve bu gücü kullanarak diğer insanları yönlendirip daha yüksek bir standarda göre hareket etmelerini sağlamak, disiplin uygulama yeteneği ve korku uyandırma kapasitesi gibi özellikler, bir otoritede bulunabilecek niteliklerdir” (Sennett, 2011:28-29). şeklindeki otorite tanımını hatırlatır. Sarıpınar ilçesinde bu güç ve disiplin uygulama yetkisi doğal olarak ilçenin kaymakamına aittir. Ancak Halil Hilmi Bey’de karakterinden dolayı disiplin uygulama yeteneği yoktur; ayrıca buna niyeti de yoktur. Bu bakımdan Halil Hilmi Bey söz konusu olduğunda Sennett’in “disiplin uygulama yeteneği” ifadesindeki ‘yetenek’ kelimesi yerine ‘yetki’ kelimesini kullanmak daha uygun olur. Aşağıdaki alıntıda, romanın anlatıcısı bir yandan Halil Hilmi Bey’i tanıtırken bir yandan da onun zelzele sonrasındaki düşüncelerini betimler:

“Kaymakam, meseleler üzerinde uzun, derin konuşmaktan zevk alan bir adamdı. Yalnız sonunda bunların bir hükme bağlanmasını istemeseler!(...) Ne yazık ki bu gecesinde de başköşedeki koltuğunda her zamanki gibi akıllı uslu oturuyor görünmekle beraber içinden çılgıncasına eğlendiği bu tek sefahat gecesinde de onu rahat bırakmıyorlar, kendisini –resmî vazifesi ile hiçbir alâkası olmayan- bu zelzele meselesinde de karar vermeye, otoritesini kullanmaya davet ediyorlardı.” (Değirmen; s.6)

Kaymakam Halil Hilmi Bey otoritesini kullanmaktan sakınmasına karşın romanın ikinci derecedeki figürlerinden biri olan ve romanda resmî otoritenin askerî boyutunu temsil eden ilçenin jandarma kumandanı Niyazi Bey’in, kimi zaman görevinin getirdiği otoritenin ötesine geçtiği görülür. Hatta “Burada ben olmasam yer ahali birbirini... Bereket yılar benden... Kaymakam bana dua etsin.” (Değirmen; s. 28) şeklinde konuşmaktan çekinmez, adeta amiri konumundaki kaymakamın hamisi gibi davranır.

Yine Sarıpınar’ı karıştıran ve abartılarla şiddetli bir zelzele halini alan ‘hafif sarsıntı’ konusunda ilçeye gelen köylülere bilgi almaya çalışan Niyazi Bey, konuştuğu hemen herkesin, sarsıntının farkında olmadığını görünce öfkeye kapılarak köylülere bağırmasının ardından bazı köylülerin, “böyle bir şeyi hatırladıklarını, hatta bir tanesinin yanındaki testinin devrildiğini” (Değirmen; s.29) söylemesi romanda askerî otoritenin verildiği sahnelerden biridir. Ancak söz konusu sahnede Niyazi Bey’in otoritesinin, görevinin uzantısından öte, kaba güce dayandığı ve bunun da şahsiyetinden kaynaklandığı izlenimi ağır basmaktadır. Bununla birlikte asker memurlara karşı daima biraz çekingen duran kaymakam, açıkça ortaya koyamasa da içten içe Niyazi Bey’e tahammül edememektedir. (Değirmen; s.27-28)

Halil Hilmi Bey’in sefahat gecesinde meydana gelen ve ilçedeki bazı kimseler (İstanbul gazetelerine telgraf çeken gazeteci, mutasarrıfa telgraf gönderen jandarma kumandanı Niyazi Bey vb.) kanalıyla boyutları olabildiğince genişleyen zelzele vakası, İstanbul gazetelerinin aralarındaki rekabete malzeme olmuş, böylece Sarıpınar, tarihin büyük doğal afetlerinden birini yaşayan bir yöre haline gelmiştir. Yine söz konusu gazetelerin başlattıkları yardım kampanyaları ve bu kampanyalara dış ülkelerin temsilcilerinin de ilgi göstermesi, resmî makamları harekete geçirmiş, yaralı olarak duyurulan Halil Hilmi Bey’e vekâlet edecek genç bir kaymakam olan Eşref Bey, Sarıpınar’a gönderilmiştir. Bu gelişme, Sarıpınar’da bir yetki ve otorite karmaşasının da başlamasına sebep olmuş, bunun da ötesinde görevinden el çektirileceği korkusuna kapılan Halil Hilmi Bey için ‘asıl zelzele’ anlamına gelmiştir. Ancak genç kaymakam vekili Eşref Bey, tutum ve davranışlarıyla Hilmi Bey’in korkularını azaltırken memurların da otorite konusunda yeni stratejiler belirlemesine yol açar:

“Kaymakam bu oğlan hakkında hâlâ hükümünü verememişti. Kendisine bir hüürmet göstermesine, her meselede akıl danışmasına göre (...) zeki ve iyi çocuktü. Fakat ara sıra hakiki bir ev sahibi tavrıyla memurlara sert emirler vermesine (...) göre de yaman bir hergele! Memurlara gelince, onlar şimdilik tam manasıyla mavi boncuk oyunu oynuyorlardı. Halil Hilmi Efendi’yle yalnız buldukları müddetçe hakiki amir onu tanıdıklarını gösteren tavırlarla kaymakam vekilini hafiften tenkit ediyorlardı. Fakat hainlerin Eşref’le yalnız kaldıkları zaman da yine öyle yaptıklarını gösteren alâmetler Hilmi Bey’in gözünden kaçmıyordu” (Değirmen; s. 72-73).

Değirmen’de bir üst makamın, dolayısıyla kaymakamdan daha güçlü bir otoritenin temsilcisi (sahibi) ise mutasarrıf Hamit Bey’dir. Kaymakam Halil Hilmi Bey’in ilçedeki zelzelenin ardından çıkan kargaşayı kontrol edememesi üzerine merkez (vali) tarafından

Sarıpınar zelzelesi hakkında hâlâ tafsilâtli bir rapor gönderilmemiş olmasının sebebinin sorulduğu telgraf, mutasarrıfı adeta bir seferberlik emri gibi dehşete düşürür:

“Bu, zehir zemberek bir tekdirdi.(...) Mutasarrıfın derhal Sarıpınar’a giderek öğreneceklerini saati saatine vilayete bildirmesini emrediyordu. Günü gününe de değil de, saati saatine! Bu emir, mutasarrıfı adeta bir seferberlik emri gibi dehşet verdi. Vali, İttihatçı komandolarındandı. İnsanla ‘kardeşim, şeker ağabeyciğim’ diye konuşan bu adamların dallarına basıldığı zaman ne yaptıklarını Hamit Bey gayet iyi bilirdi. Üstelik de askerdi; Hareket Ordusu’yla İstanbul’a yürüyenlerdendi. Mutasarrıf, telgraftı okur okumaz: ‘Derhal hareket ediyorum.’ diye cevap verdi. Bunu yapabilecek miydi? O başka bahis! Fakat emir: ‘Derhal pencereden kendini at!’ da olsa gene böyle cevap vermekten başka çare yoktu” (Değirmen; s. 79-80).

Mutasarrıftaki bu dehşet duygusunun temelinde üstün, asta karşı otoritesinin yanında, valinin asker kökenli olmasının daha ağır bastığını söylemek mümkündür. Böylece *Değirmen*’de yasal/resmî otorite sahipleri içinde asker kökenlilerin sivil kökenliler karşısında nispî de olsa otorite bakımında biraz daha güçlü oldukları hükmüne varılabilir. Ancak yine belirtmek gerekir ki romanda askeri otorite sahipleri olarak karşımıza çıkan kişilerin otoritesi genellikle kaba güce dayanmaktadır.

Romanın anlatıcısının, “ortası olmayan bir adam, öperken ısırır. Ya son derece kalender ve uysal yahut barut gibi sert” (*Değirmen*; s.107) şeklinde tanıttığı vali, Sarıpınar’a gelir gelmez ilçeyi teftişe girer. Teftiş sırasında belediye reisinden kaymakama, kaymakamdan mutasarrıfa kadar ilçenin hemen bütün memur ve bürokratlarını tedirgin edip telaşa düşürür. Hatta gördüğü eksiklikler sebebiyle belediye reisini sokak ortasında azarlar, teftişe katılmak isteyen mutasarrıfı herkesin gözü önünde geri çevirir. Böylece mutasarrıf ve diğer memurlar üzerinde makamından ve şahsiyetinden kaynaklanan otoritesini kendi yöntemince kullanıp onların otoritelerini yok eder. Romanın anlatıcısı, teftiş heyetine dâhil edilmeyen mutasarrıfın durumunu şöyle betimler:

“Vali, kendisini fena karşılamıştı. Beyhude yorulmamasını, arabaya binerek dönmesini tavsiyesi alaydı, istiskaldi. Halk arasında koca bir mutasarrıfın kredisini sıfıra indirmişti. Adam diye kendisini karşılamaya çıkmış bir büyük memuru arkada bırakıp yürüyüvermesi yenilir yutulur şey miydi? Fakat ne çare ki yenilecek, yutulacaktı” (Değirmen; s. 110).

Küçük bir ilçe olan Sarıpınar’da meydana gelen ve İstanbul gazetelerinin de olayla ilgili dramatik haberler yapması üzerine boyutları genişleyerek kontrolden çıkan, bunların da ötesinde bir türlü gerçek manasıyla tanımlanamayan zelzele vakasını açıklığa kavuşturmak için önce ilçe kaymakamının yetersiz kalması, ardından mutasarrıfın da çıkan karmaşayı toparlayamaması, en sonunda valinin duruma el koymasını zorunlu kılmıştır. Ancak aşama aşama bir üst makamdan bürokratin görevlendirilmesi, yukarıda da belirttiğimiz gibi bir önceki bürokratin yetkisiyle birlikte otoritesini de etkisiz hale getirmiştir. Uzaktan da olsa üzerlerinde yoğun bir kamuoyu baskısı bulunan üç bürokrattan her biri, içinde buldukları çıkmazdan kaynaklanan psikolojik gerilimlerini bir alt makamdaki kişiler üzerinde boşaltmak zorunda kalmışlardır. Nitekim mutasarrıf Hamit Bey’in, gerek resmî görevinin getirdiği otorite gerekse valinin telgraftı dolayısıyla yaşadığı gerilim, kaymakam Halil Hilmi Bey üzerinde büyük bir psikolojik baskı kurmasına yol açar. Valinin Sarıpınar’a gelmesiyle birlikte bu defa otoritenin baskısı Hamit Bey üzerinde yoğunlaşır. Halil Hilmi Bey ise, vali ve mutasarrıftan gelen iki katmanlı otorite baskısı altında adeta ezilirken zelzele vakasının “bir kanlı kelle atılmadan kapanmayacağını” (*Değirmen*;s.116), bunun da kendi kellesi olacağını anlamıştır.” Ancak bütün bunlara rağmen otoritesini ölçüsüzce kullanan vali de karışıklığın üstesinden gelemeyeceğini sezmiş olmalıdır ki çevresindekilere karşı davranışları çözüm arar nitelikte değil, daha çok kaybetme endişesine düştüğü otoritesini vurgulamaya yöneliktir:

“Heyet öğleye doğru belediyeye gelmiş, reisin masası etrafında bir halka teşkil etmişti. Makam koltuğuna oturan valinin mutasarrıfı sağına, kaymakamı soluna almasından ve geride kalmış bazı belli başlı adamları daha yakınındaki sandalyelere çağırarak buralara oturmuş olanları otomatik olarak daha aşağılara sürmesinden bir divan kurulduğu anlaşılıyordu” (Değirmen; s. 116).

Alıntıda betimlendiği gibi toplantı sırasında gelen telgraf, romanın bürokrat figürlerine asıl otorite kaynağının ve sahibinin kim olduğunu gösterir: Telgraftı okuyan vali, “pencereden

sokağa bakmaya başlar. Kaşını, gözünü oynatarak çehresine, söylemeye mecbur olduğu sözlere uygun bir ifade arar." (Değirmen; s.117) Valiyi ruhsal ve fiziksel bakımdan böylesine sarsan, onun bütün hismini söndüren; hükümlerini, otoritesini birdenbire düşüren telgraf, Mabeyn-i Humayûn'dan gelmektedir. Romanda kaymakam, mutasarrıf, vali bürokrat zincirinin üstünde, son halkası ve aslında hemen bütün otorite kuramcılarının "gerçek otorite sahibi" tanımlarına uyan da sadece söz konusu telgraf ve onun kaynağıdır. Nitekim içerik olarak taziye bildirmesine rağmen adı geçen bürokratların telgrafın kaynağını öğrendikten sonra takındıkları tutum, mesela telgrafın okunması için toplantıda bulunanların ayağa kalkmaları, yine telgrafın halkın önünde okunması için duyurulara girişilmesi buna delildir:

"Muhterem arkadaşlar... Telgraf Mabey-i Humayûn'dan. (...) Ayağa kalkın. Telgrafi okuyorum. (...) Telgrafi merasimle okuduktan artık yerine oturmamıştı. Vali, belediye reisi ile kaymakam: -Halkı iki saat sonra belediye önüne çağıracağız. Namaz saatidir. Camilere adam gönderirsiniz, dairelere haber verirsiniz, mahallelerde tellâl çağtırsınız. Yani büyük bir kalabalık isterim." (Değirmen; s. 116).

Reşat Nuri Güntekin'in, "yeni siyasal düzene uyum sağlamaya çalışan Anadolu taşrasının canlı ve hareketli ortamının yanında" (Altuğ, 2005: 62), otorite olgusunu da betimlediği romanlarından biri olan *Kavak Yelleri*'nde,⁶ otorite sahibi olarak aynı zamanda yasal otoritenin de koruyucusu ve uygulayıcısı konumunda bulunan siyasal iktidar gösterilir. Weber'in "meşruluk esasına dayalı otorite" görüşüyle örtüşen bu yapıda, otorite sahibine -siyasal iktidara- kitlelerin gönüllü itaat etmeleri beklenir. Ancak *Kavak Yelleri*'nde betimlenen itaatin gönüllülük esasına değil, daha çok korkuya veya zora dayalı bir itaat olduğunu söylemek gerekir. Bu durumda Weber'in "insanlar yöneticilerine gönüllü itaat ettikleri zaman otorite vardır; itaate zorlanıyorsa bunun nedeni yöneticilerin meşru olmamasıdır. Otorite, meşruluğa inanmakla ve gönüllü itaatle ölçülür." görüşü, *Kavak Yelleri*'nde büyük ölçüde karşılığını bulmamaktadır.

Romanda otorite kaynağı, Cumhuriyet rejiminin dayandığı laiklik ilkesi, otorite sahipleri ve uygulayıcıları da dönemin iktidar partisi olan CHP temsilcileridir. Otorite görünüşleri ise Cumhuriyet baloları, dil devrimi, laiklik-irtica gerilimi, Serbest Fırka olayı vb. vesilelerle sergilenir. Reşat Nuri Güntekin'in, *Kavak Yelleri*'nde otoritenin sahibinden daha çok otoriteden etkilenen figür üzerinde durduğu görülür. Romanda ilçenin din işleriyle görevli olan Müftü Efendi, hem söylemlerinde hem de iş ve özel hayatında Cumhuriyet'in temel ilkelerinden biri olan laiklik ilkesi ile zıt düşmeme gayreti içindedir. Dönemin koşulları gereği her eylemine ve her söylemine büyük bir dikkat gösteren Müftü Efendi, biraz vesveseli bir karaktere sahip olmasından, biraz da dönemin siyasal otoritesinin laiklik prensibi gereği, adeta paranoya içinde yaşar. Bu bakımdan kendisine yöneltilebilecek herhangi bir 'irticaî' olaya karşı olabildiğince inkılâpçı bir kimliğe bürünür. Müftü Efendi, romanın başkişisi Doktor Sabri'nin de yakın dostlarından ve Doktor Sabri tarafından şöyle tanıtır:

"Yıllık Cumhuriyet balosunu asla kaçırma, dansa kalkmazsa da eliyle, ayağıyla muzıkaya tempo tutar ve limonata bardaklarını içki kadehi gibi tokuşturarak fevkalâde neşeleniyor görünür. Hatta eski güzel sakalını bile birkaç günlük uzunca bir tıraş seviyesine indirmiştir. Sonra yine aynı endişe ile bazı kelimelerin daima Frenkçelerini kullanır. Hükümete gabina, kasabadaki ilk mektep hocalarına profesör, sulfatoya, besbelli kelimeyi Türkçe sandığı için, kinin der. Fakat yeni icatların hepsine dair Kur'an'da ve daha başka din kitaplarında işaretler bulmak huyundan da vazgeçmez" (*Kavak Yelleri*; s. 52).

Kasabanın eski muvakkithanesinde ramazan ve bayram hilâllerini gözlemek dışında pek işi olmayan Müftü, otoritenin etkisinden, daha doğru bir ifadeyle otoriteden duyulan korku dolayısıyla muvakkithanenin duvarlarını yeni yazı levhalarla süsler. Eskiden Arapça yazılar olan bu levhalar, harf inkılâbından sonra Müftü tarafından öz Türkçeye çevrilmiştir. Kendisine dost bildiği Doktor Sabri'ye ara sıra kısa şikâyetlerini dile getiren Müftü, söz konusu levhaları niçin Latin harflerine ve öz Türkçeye çevirdiğini anlatır. Müftü, özellikle atanmışlardan dolayı tedirgindir ve eleştirileri de daha çok onlara yöneliktir:

"Belediye reisi filân gibileri karıştırmayalım. Fakat başta kaymakam ve parti reisi olmak üzere belli başlı ekâbirin yeni yazılarına bir bak. Bir de benim şu levhalara bir nazar bağışla. Sonra mürteci ben,

⁶ Reşat Nuri Güntekin, *Kavak Yelleri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2000.

laik onlar! Şeyh Sait isyanında beni az kalsın astırıyorlardı. Bak şu ellerime; o günden beri hâlâ böyle titrer” (Kavak Yelleri; s. 105).

Otorite korkusu Şeyh Sait vakasına dayanan ve söz konusu dönemde ölümün eşiğinden dönen Müftü'nün, kendisine yapılan basit bir şaka dahi iradesini adeta felce uğrattır. Mesela “parti reisinin her sözünde bir nevi otorite vehmeden Müftü, Cumhuriyet'e bağlılığını müessir yeminlerle temin eder” (Kavak Yelleri; s. 106). Bununla birlikte Müftü'nün otorite korkusu sadece irticaî konuda değildir. Onda, hayata dair hemen her faaliyette otorite sahibi devletle bir bağ kurmak eğilimi vardır. Nitekim Yetimler Yurdu olarak düzenlediği muvakkithaneye gelen erzak yardımlarının bir kısmını şahsı adına kullanabileceği yolunda şaka yapan çevresindekilere; “ben ne tüccarım ne kahveci!.. İster misiniz yarın, ‘Müftü, resmî binada ruhsatsız, vergisiz çayhane işletiyor’ diye muvakkithaneyi bassınlar, zabıt tutsunlar!..” (Kavak Yelleri; s. 110) sözleriyle üzerindeki otorite baskısını ortaya koyar.

2. Dinsel otorite

İnsanlık tarihine bakıldığında ve tarih boyunca insanın algısı söz konusu olduğunda hemen bütün tanımları kapsayan otorite çeşidi, mutlak otorite olarak adlandırılan ve din kökenli olan Tanrısal otoritedir. Dinsel olarak da ifade edilebilecek bu otorite çeşidinin meşruluğu bütünüyle dine dayanır. Zira “yaptırma yahut yasak etme hakkı ve gücünü dinden veya en azından din anlayışından alan söz konusu otoritenin meşruluğu, dinsel metinlerde yasallığının ve meşruluğunun ifade edilmesi anlamındadır. Buna bağlı olarak ‘bu otoritenin yegâne kaynağı metafiziksel olup sosyal/fiziksel olanın üzerinde ve ötesindedir. Gerçekte karizmatik şahsiyetin otoritesini meşru kılan ise bağlılarının metafiziksel kaynağa olan bağlılığıdır.’ Bu metafiziksel kaynağa olan bağlılık, bu kaynak tarafından belirlenen veya onun tarafından belirlendiği iddia edilen ve bu iddiaya ait deliller ortaya koyan otoriteyi, bireyler ve kitleler nazarında meşrulaştırmaktadır” (Yar, 2003:2).

Reşat Nuri Güntekin'in romanları içinde dinsel otoritenin yansımaları en belirgin olarak *Yeşil Gece*'de⁷ karşımıza çıkar. 1928 yılında yayımlanan, ancak vaka zamanı olarak Cumhuriyet öncesinin (tahminen 1913 yılı) anlatıldığı ve birçok edebiyat eleştirmeni tarafından tezli bir roman⁸ olarak kabul edilen eserde, medrese kökenli bir öğretmen “zihinleri aydınlatma” idealiyle Anadolu'ya giderek orada “karanlık güçlerle” yaptığı mücadeleler anlatılır. Mektep-medrese, iyi-kötü, aydın-cahil, idealist-menfaatçi vb. iki kutuplu, zıtlıklar üzerine kurgulanan *Yeşil Gece*'de romanın başkışısı Ali Şahin olumlu sıfatların taşıyıcısı, karşısına aldığı kitle ise olumsuz sıfatların taşıyıcılarıdır. İki kutuplu olması ve bu kutupların olumlu-olumsuz şeklinde konumlanması dolayısıyla romanda esas manasında bir din olgusunun yer almadığı, dinin, kişisel çıkarlar uğruna kullanılan bir araç olduğu yahut da hemen bütünüyle hurafe niteliği almış, hayatı ve zihinleri donduran bir olgu halinde betimlendiği görülür. Özellikle halk kitlesi üzerinde dinsel otoritenin kuvvetinin belirgin olduğu *Yeşil Gece*'de otorite, sadece anlatı yoluyla değil, aynı zamanda semboller aracılığıyla da sergilenir. Bu sembollerden dikkat çekenler ise sarık ve dinsel mekânlar, en çok da türbelerdir. Roman kişisi Ali Şahin'in en büyük hedefi de asıl manasından uzak olduğuna inandığı bu otoriteyi kırmaktır. İstanbul'daki bir medresede uzun süre geleneksel eğitim gören, “müderrislerin ağzından çıkan sözleri Allah kelamı gibi emniyetle dinleyen ve çoğu zaman onları anlayamamasını kendi aczine, idraksizliğine veren” Ali Şahin, “zihnî bir inkılâpla” her şeyi bırakıp dönemin modern öğretim kurumlarından biri olan öğretmen okuluna kaydolar ve mezuniyetinden sonra gönüllü olarak bir Anadolu kasabası olan Sarıova'ya gider. Sarıova'yla ilgili ilk izlenimleri ise romanın anlatıcısı tarafından aktarılır:

“Sarıova'ya geleli daha üç saat olmadığı halde softalığın bu kasabaya ne büyük bir kudretle hâkim olduğunu anlamıştı. Ahalinin yarından ziyadesi sarıklıydı. Otuz Bir Mart'tan sonra İstanbul'da birdenbire miskinleşen softalar, burada meydan kahvelerinde, medrese önlerinde, çarşı sokaklarında azgın oğul arıları gibi kaynaşıyorlardı” (Yeşil Gece, s.49).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Sarıova'da türbeler, medreseler vb. dinsel yapılar yöre halkı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Hatta *Yeşil Gece*'de otoritenin dinsel mekânlarla

⁷ Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2008.

⁸ Bkz. Fethi Naci, *Reşat Nuri'nin Romancılığı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s.119.

somutlaştığını söylemek mümkündür. Her bakımdan fakir, bakımsız, geri kalmış bir kasaba olan Sarıova’da halk, özellikle türbelerin bakımına, korunmasına büyük özen gösterir. Buralara kutsal mekânlar gözüyle bakar ve buraların büyük mavevi güçleri olduğuna inanır. Nitekim romandaki dinsel mekânlardan biri olan Kelâmi Baba türbesinde çıkan yangın, kasabayı adeta dehşete düşürür; büyük bir kargaşa çıkar, insanlar hep bir ağızdan tekbir getirmeye başlar, kadınlar pencerelere çıkıp “iki gözüm, bizi kimlere bırakıp gidiyorsun” şeklinde bağışırlar. En sonunda ise camilere akın edip tövbe ederler (Yeşil Gece, s.143-143). Türbenin kasaba halkı üzerindeki otoritesinin boyutları ise anlatıcı tarafından şöyle açıklanır:

“Kelâmi Baba’nın Sarıovalılar gözünde öyle bir ehemmiyeti vardı ki bulunduğu tarafa yataklarının ayak ucunu çevirmezlerdi. Halk bütün hacetlerini ondan ister, her başı sıkılan ilk önce onun mukaddes örtüsüne yüzünü sürerdi. Hükümete ve mahkemelere verilecek arzuhâller evvela ona götürülür, himmet ve yardımı rica edilirdi. Davaları kazananlar, hapishaneden çıkanlar, bir kazadan sağlam kurtulanlar elerinde mum desteleriyle ona koşarlardı. Hâsılı, Kelâmi Baba türbesi hükümet üstünde bir hükümetti” (Yeşil Gece, s.142).

Romanda sarık, medrese vb. dinsel sayılabilecek unsurlar, hayatlarındaki ve zihinlerindeki konumu ve değeri farklı olsa da hem cahil kitle olarak telkin edilen halk arasında hem aydınlar olarak tanımlanan Ali Şahin ve arkadaşları arasında hem de dini çıkarları için kullanan ve Ali Şahin’in karşısında yer alan menfaatçiler arasında dinsel otoritenin sembolleri olarak kabul edilir. Reşat Nuri, söz konusu unsurların roman kişileri gözündeki konum ve değer farklılıklarını, romanda Örfî Baba türbesi olarak geçen medrese etrafında ortaya koyar. Söz konusu medrese Ali Şahin ve arkadaşlarının düşüncesine göre, yıkılmalı ve yerine okul yapılmalıdır. Bu amaçla bir plân hazırlanır. Anlatıcı tarafından “barınulamayacak kadar harap durumda” olduğu bilgisi verilen medresenin, plân gereği yıkımına girilir, ancak bu girişim sırasında hem medrese mensupları hem de halk büyük bir direnme gösterir:

“Vakayı duyan işini gücünü bırakıp koşuyordu. Medresenin önü yarım saat içinde mahşer yerine dönmüştü. Softalar, ihtiyar kadınlar, çocuklar heybetten ağlaşıyorlardı. Ortada nereden çıktığı belli olmayan bir şayia dolaşmaya başladı. Güya (...) veliyullah bir haftadan beri her gece Örfî Baba’nın rüyasına giriyor, ‘kemiklerimi nâpak ayaklara çiğnetmeyin. Kasabayı başımıza yıkar, yuvalarını tarumar ederim’ diye bar bar bağırıyormuş...” (Yeşil Gece, s.71-72).

Yeşil Gece’de dinsel otoritenin bireyler cephesindeki etkisi de Sarıova’nın jandarma kumandanı Ubeyt Bey üzerinden gösterilir. Romanda görevine son derece bağlı bir figür olarak tanıtılan Ubeyt Bey, Örfî Baba türbesinin yıkım girişimi sırasında çıkan kargaşayı düzenlemek, yıkıma karşı çıkanları dağıtmakla görevlidir. Ancak müdahale etmekte tereddüt gösterir. Nitekim öfkeli kalabalığı yatıştırmak isteyen kasabanın mutasarrıfı Müfit Bey ile parti sorumlusu Cabir Bey’in kalabalığa yaklaşma taleplerini geri çevirir:

“(Cabir Bey, jandarma kumandanından kendisine refakat etmesini rica etmişti.) Fakat Ubeyt Bey: ‘Beni mazur görünüz. Maneviyatımın kuvvetli olduğu malûmunuzdur. İcap ederse bir başıma bir tabura meydan okumakta tereddüt etmem. Ancak evliya kuvvetinden korkarım...” (Yeşil Gece, s.72)

Romanda medrese mensuplarının otoritesine örnek olabilecek bir başka anekdot da yukarıda kaydettiğimiz Kelâmi Baba türbesinin kundaklanmasından sonra yaşanan gelişmelerdir. Yangının sorumlusu olarak kasabanın idadi mektebinde Felsefe ve Fransızca öğretmeni yapan Mehmet Nihat Efendi gösterilir. Alkolik olması ve evine, ailesine ilgisiz durması sebebiyle türbeyi kundaklayabilecek kişi olarak akla gelen ilk kişidir. Bu yüzden de sorgulanır. Ancak yeterince delil bulunamadığı için serbest bırakılır. Buna rağmen halkın, en çok da medrese mensuplarının yoğun baskısı sonunda Mehmet Nihat Efendi tutuklanır. Bu durum ise medreselilerin, daha doğru ifadeyle yozlaşmış dinsel otoritenin, yasal otorite üzerinde gücünü denemesine ve kendi otoritesini kabul ettirmesine örnek olarak verilebilir.

3. Okulda otorite

Herhangi bir fiziksel zorlama olmadan itaat ettirme gücü olarak tanımlanan otorite siyasal, sosyal, ekonomik ve psikolojik bir kavram olmanın yanında, özellikle eğitim alanında “kazanılması gereken bir yetenek, sevgi, saygı unsurlarının şekillendirdiği bir eğitim sürecidir” (Pain ve Béranger, 1998: 135). Bu bakımdan otorite kavramının sık sık gündeme getirildiği ve tartışıldığı çevrelerden biri de okullardır. Devletle olan organik bağı dolayısıyla resmî otorite

sınıfına dâhil edilebilecek bu kurumlardaki otorite figürleri yönetici, öğretmen ve öğrenci üçgeninden oluşmakla birlikte daha çok öğretmen – öğrenci yaşantısında somutlaşır.

Reşat Nuri Güntekin'in 1928 yılında yayımlanan *Acımak* adlı romanı da okuldaki veya sınıftaki otorite olgusunun betimlendiği eserlerden biridir. Romanda, olumsuz koşullar içinde geçen çocukluk döneminde acıma, merhamet gibi duyguları sönen Zehra adlı öğretmenin, "kendi aile faciasından doğmuş merhametsizliği ve müsamahasızlığı vardır" (Emil, 1998: 338). Ancak romanın ilerleyen bölümlerinde babasının ölümünden sonra onun günlüğünü okuyarak geçmişini hakkındaki gerçekleri öğrenmesi ve sonrasında, sönen acıma olgusunun yeniden uyanması işlenir.

Bir Anadolu kasabasında öğretmenlik yapan Zehra, küçük yaşlarından itibaren uğraşmaya alışmış, kendisine iyi davrananlara iyi davranmış, fakat haksızlık etmek isteyenlere karşı da boynunu bükmemiş, tam tersine şiddetle diremiştir. Mesleğine atıldığında büyük bir gayret gösteren ve dört yıl gibi kısa sayılabilecek bir sürede çalıştığı okulun 'başmuallimliğine' yükselen Zehra; iradesi, çalışkanlığı, mesleğine bağlılığı sayesinde çevresindeki hemen herkes üzerinde güçlü bir otorite kurar. Eserdeki betimlemelere bakıldığında "gönüllü, meşru otorite" tanımıyla örtüşen Zehra'nın meslekî otoritesi, Maarif müdürü Tefik Hayri tarafından kendisini ziyarete gelen Mebus Şerif Halil'e şöyle anlatılır:

"Kasabanın en sevilen, emniyet edilen, hatırı sayılan bir insanıdır. Bugün ekserisi kocaman ev hanımları olan eski talebesi üzerinde hâlâ eski nüfuzunu muhafaza eder. Onu bir abla, bir ana gibi dinlerler, bütün müşkülleri ona hallettirirler. Mektebe gelince; bu küllüstür şehirde umulmayacak kadar güzel bir şeydir. (...) çalışkan ve irade sahibi bir insanın parasız da neler yapabileceğine bu mektepten daha güzel bir örnek gösterilemez (Acımak; s. 7).

Aynı sohbet esnasında Zehra'nın fiziksel betimlemesinin de yapıldığı görülür. Yine Maarif müdürü Tefik Hayri tarafından yapılan ve "kara kuru, ufak tefek" biri olarak çizilen resme göre Zehra'nın meslekî otoritesinde fiziksel görünümünün hemen hiç etkisi yoktur. Onun tüm otoritesi karakterinden gelir. Nitekim Maarif müdürü, dinledikleri dolayısıyla kafasında "heykel gibi heybetli" bir öğretmen görüntüsü canlanan Şerif Bey'e; "hâkim bir insan olmak için mutlaka iriyarı olmak gerekmediği" şeklinde cevap verir.

Zehra'nın gerek sosyal yaşantısında konumu ise anlatıcı tarafından şöyle betimlenir:

"... çok genç bir kız olmasına rağmen şehrin en belli başlı şahsiyetleri arasına girdi. Herkes hatırını sayıyor, iyiler kendisini seviyor, fenalar ondan şeytan gibi korkuyorlardı. Sırf kendi gayreti, doğruluğu sayesinde kazandığı bu muvaffakiyet, ona sonsuz bir gurur veriyordu" (Acımak; s. 37).

Romandan öğretmen-öğrenci yaşantısı içindeki otoriteye örnek verilebilecek hususlar ise hırsızlık yapan bir öğrencinin, Maarif müdürünün bütün itirazlarına karşın Zehra tarafından okuldan uzaklaştırması, çeşitli sebeplerle geç kalan, hatta ayakkabısı olmayan öğrencilerin okula alınmaması vb. parçalardır. Bu tutumu İnci Enginün, Zehra'nın öğrencilerine doğruluk aşlamak isterken mutlak ölçülere bağlı kaldığını, hiç müsamaha tanımadığı " şeklinde değerlendirir (Enginün, 2007:215).

4. Ailede otorite

Otorite olgusunun varlığının hissedildiği bir alan da sınırlı sayıdaki bireylerden meydana gelen ve bu bireylerin birbirlerine karşı maddi ve manevi bakımdan sorumlu oldukları ailedir. Weber'in geleneksel otorite sınıfına dâhil ettiği ve "gerontokrasi"⁹ ve "ataerkillik" şeklinde ikiye ayırdığı aile, ekonomik yapının yanında daha çok da akrabalığa dayalı olarak örgütlenen bir gruptur. Freud'un "örgütlü yığın şefi" olarak tanımladığı ve hemen bütün ataerkil toplumlarda modern dönemin aile reisi –babası– ise çoğunlukla otoritenin toplandığı figürdür.

Reşat Nuri Güntekin'in en tanınmış ve aile temasının çeşitli boyutlarıyla işlendiği romanlarından biri *Yaprak Dökümü*'dür.¹⁰ Romanın merkezinde anne, baba ve beş çocuktan oluşan bir aile vardır. Olay örgüsünün gelişiminde her birinin bir yana savrulduğu söz konusu aile, yapraklarını döken bir ağaç metaforuyla betimlenir. Söz konusu ağaç metaforu, ailenin

⁹ Yaşlıların egemenliği

¹⁰ Reşat Nuri Güntekin, *Yaprak Dökümü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1958.

gençlerinin, özellikle de Leyla ve Necla'nın toplumsal değişim ve ekonomik sıkıntıların hüküm sürdüğü bir ortamda "asrî hayata" karşı eğilimlerinin yol açtığı bir dağılma şeklinde yansır. Ancak bu aile dramında, baba figürünü temsil eden Ali Rıza Bey'in otorite zayıflığının da etkisi olduğu söylenebilir. Bu bakımdan *Yaprak Dökümü*'nde otoriteyi, ters bir açıdan, otorite zayıflığı açısından okumak mümkündür. Bu zayıflık, bazen romandaki kimi kişilerin söylemleriyle bazen de birtakım eylemlerle ortaya konur.

Romanda ailenin reisi Ali Rıza Bey, Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde uzun yıllar süren memuriyetinden sonra emekli olup İstanbul'a yerleşir. Anadolu'nun kapalı toplum yapısında çocuklarını istediği şekilde, geleneksel bir terbiyeyle, hatta eve kapatılarak yetiştiren ve böylece onları dış dünyanın bütün kirliliklerinden koruduğunu düşünen Ali Rıza Bey, İstanbul'da da bu tutumunu sürdürür. Fakat romanın anlatı zamanında toplum büyük bir sosyal ve ekonomik değişim içindedir. Bu değişimi gören, ancak asıl nedenleri üzerinde kafa yormayan Ali Rıza Bey'in, çocuklarına verdiği terbiye hâlâ Anadolu'daki yaşantısının, hatta kendisinin yetiştiği ve bağlı olduğu terbiyenin devamı niteliğindedir. Oysa kendisinin bağlı olduğu ve inandığı değerler ile İstanbul'da karşılaştığı hayata dair yeni değerler birbirleriyle örtüşmemektedir. Nitekim İstanbul'da emekli maaşıyla ailesini geçindirmekte zorlanınca özel bir şirkette çalışmaya başlar. Ancak bir süre sonra söz konusu değerler uğruna çalıştığı şirketten istifa eden Ali Rıza Bey, evinde eşi Hayriye Hanım'dan hiç beklemediği bir tepki görür:

"Saçım ağarıncaya kadar sana çocuk gibi inandım. Ne bileyim, 'saçlı, sakallı, okumuş yazmış adam. Elbet bir bildiği var.' diyordum. Artık yeter... Mademki bu işi bırakmak namus icabı imiş, bırak... Lâkin unutmama ki pahalılık günden güne artıyor. Bak, artık saklamıyorum. Melek gibi çocukların zapt edilmez hale geliyorlar. Yokluk yüzünden evlatlarım birer birer dökülmeye başlarsa iki elim, on parmağım yakandadır" (*Yaprak Dökümü*; s. 34).

Alıntıda da görüldüğü üzere istifa haberi karşısında Hayriye Hanım, eşinin otoritesine karşı kısmen de olsa başkaldırmaktadır. Zira Ali Rıza Bey'in istifa etmesi ailede ekonomik sıkıntılar doğuracak, bu sıkıntılar dolayısıyla da çocuklarında, özellikle de Leyla ve Necla'da dış dünyaya, "asrî hayata" karşı uyanmaya başlayan eğilimler belirginleşip birer talep haline gelecektir. Bununla birlikte istifa haberinden önceki akşamın betimlendiği romanın altıncı bölümünde, Ali Rıza Bey'in ailesi üzerindeki otoritesinin oldukça kuvvetli olduğu gözlemlenmektedir. İlkeleri gereği işinden istifa etmek zorunda kalan Ali Rıza Bey, endişe ve kederle evine döndüğünde oğlu Şevket'in bir bankada memur olarak işe başladığı müjdesiyle karşılaşır. Kutlama için hazırlanan ziyafet sofrasında Ali Rıza Bey'in tam anlamıyla aile reisi konumuna şahit olunur:

"Ali Rıza Bey, biraz evvelki ye'sini tamamıyla unutmuştu. Yalnız, sofraya kendi için hazırlanan baş iskemleye oturacağı vakit bir şey düşünerek durdu. Sonra, dikkatle oğluna gülümseyerek; 'Şevket, seninle yerimizi değiştireceğiz (...) Öyle istiyorum... Bana itaate borçlusun', diyordu. Ali Rıza Bey, mecburiyet karşısında tahtını oğluna terk eden bir hükümdar tavırla Şevket'i yerine oturttu" (*Yaprak Dökümü*, s.27).

Ancak Ali Rıza Bey'in bu otoritesi ne yazık ki Hayriye Hanım'ın korkusunun gerçekleşmesine kadar, yani ailenin fakir düşmesine kadar sürer. Romanın anlatıcısının "fukaralık; Ali Rıza Bey için ne güzel bir mektep olmuştu. Her şeyi hakiki rengiyle, hakiki çehresiyle görmeye başladı." cümleleriyle verdiği bilgi, Ali Rıza Bey'in ailesi üzerindeki otorite kaybının da ilk işaretidir. Bu kaybın temelini ise büyük ölçüde Ali Rıza Bey'in evin –asrî hayata yönelik- ihtiyaçlarını yeterince karşılayacak gelirden yoksun olması teşkil eder. Anlatıcının, "parasız ihtiyar" ifadesiyle vasıflandırdığı Ali Rıza Bey'in, hem eşi hem de çocukları, özellikle de kızları üzerindeki nüfuzu ve etkisi, emekli maaşının ekonomik koşullar içinde hızla erimesine koşut şekilde silinmiştir:

"Evde çocuklar arasında hafiften hafife kavgalar başlamıştı. Bu, evvela gizli oluyor ve Ali Rıza Bey, hakiki sebepleri keşfedemiyordu (...) Git gide gürlüğü büyüdü. Kimse kimseden çekinmez oldu (...) Bu, artık evde bir baba nüfuzu, hürmet edilecek bir reis kalmadığını gösteren en güzel delildi (...) Ali Rıza Bey'e gelince, o artık evinde bir bostan korkuluğu mevkisine düşmeye başladığını gayet iyi görüyordu (...) Onun için Ali Rıza Bey, evde seslerin titizleşmeye, yükselmeye başladığını işittiği zaman ya odasına kapanyor yahut mutfak kapısından sokağa kaçıyordu" (*Yaprak Dökümü*, s.47-51).

'Kaçmak' bu alıntıda altı çizilmesi gereken bir eylemdir. Ali Rıza Bey, evde yükselen çirkin seslerden, ailesinde hızla derinleşen bu yozlaşmadan kaçmanın yanında, aynı zamanda bir baba olarak sorunluluklarından da kaçmaktadır. Zira eğitilmiş, kültürlü biri olan Ali Rıza Bey, çocuklarının terbiyesi, eğitimi, kısacası onların yetişmesi konusunda da evde tek yetkin kişi konumundadır. Nitekim romanda verilen bilgiye göre İstanbul'a gelmeden önce tam anlamıyla ataerkil bir yapı sergileyen bu ailede egemenlik, Ali Rıza Bey'in babalık rolüne dayanmakta olup koruyucu, kollayıcı, müsahahasız ve güçlü bir baba imgesi söz konusudur. Üstelik bu imge, maddi olmanın ötesinde daha çok simgesel bir nitelik taşımış ve çocuklarını tamamen kendi istediği doğrultuda yetiştirmiştir. Bu bakımdan "cahil bir kadın" olan eşi Hayriye Hanım'la kıyaslandığında çocukları konusunda evdeki tek otorite Ali Rıza Bey'dir. Fakat Ali Rıza Bey, hem çocuklarını yetiştirme konusunda yanılmış hem de değişen sosyal koşulları okuyup anlamada yetersiz kalmıştır. Nitekim evdeki kadınların en küçüğünden en büyüğüne kadar hemen hepsi ailedeki çözümlüğün sorumlusu olarak Ali Rıza Bey'i görmektedir. Mesela ailenin en küçük kızı Ayşe; onu baskıcı biri olarak ve köhne değerlere sarılarak, "Bir doğruluktur tutturduğu, onları hiç düşünmediği, dilenci çocuklarından beter ettiği" şeklinde suçlarken başı sıkıştığında Hayriye Hanım; "Ayol, evin erkeği değil misin? Bir çare bul..." diyerek çözüm noktasında eşini göreve çağırır. Otorite yetersizliği konusunda Ali Rıza Bey'i en ağır eleştiren ise evin büyük kızı Fikret'tir: "Onun fikrinde bütün bu olan şeylerin mesuliyeti Ali Rıza Bey'e aitti. O, aile babası vazifelerini ihmal etmeseydi, evini kuvvetli bir erkeğe yakışacak şekilde idare etseydi söz, böylece ayağa düşer miydi (Yaprak Dökümü; s.64).

Sonuç

Sosyal bir olgu olan otorite, insanın sosyal yapısı sebebiyle insan gruplarının olduğu her yerde varlığını hissettirir. "Emretme, itaat ettirme hakkı veya gücü," şeklinde tanımlanan otorite, çoğunlukla güç, iktidar olgularını da beraberinde getirir. Ancak otorite kavramı etrafında çalışmalar yapan, bu kavramın tanım ve içeriğinin belirlenmesi yolunda kafa yoran araştırmacılar; otorite, güç, iktidar kavramlarını birbirlerinden ayırırlar ve otoritenin dayandığı zemin olarak onun meşruiyetini vurgularlar. Çalışmamızın giriş bölümünde Kojeve'den aktardığımız gibi otorite kavramı konusunda kuramsal nitelikte yapılan çalışmaların sayıca yetersiz olduğu görülmektedir. Nadir denebilecek çalışmalar içinde Max Weber'in *Bürokrasi ve Otorite* adlı eseri, otoritenin tanım ve tasnifi konusunda başta gelenlerden biridir. Kitabında otoriteyi sosyal zemine oturtan Weber, kendisinden sonraki dönemlerde yapılan çalışmalar için de kaynak kişi konumundadır. Otorite'yi geleneksel, karizmatik ve yasal (demokratik) otorite olarak sınıflandıran Weber, yasal otorite unsurları olarak kanunları ve bunların uygulayıcılarını gösterir. Alman düşünür, geleneksel otoritenin meşruluğunu geçmişten gelen kural ve güçlerin kutsallığından aldığına işaret ederken karizmatik otoriteyi bir kişinin -Varlık'ın- üstünlüklerine duyulan güvene dayalı otorite çeşidi olarak açıklar.

Otoritenin siyasal, sosyal, dinsel bireysel vb. çeşitlerinin söz konusu olması edebiyatın, özellikle de roman türünün bütün bunlara ilgi duymasına yol açmış ve otoritenin çeşitli görünüşleri edebiyat metinlerinde farklı ölçülerde yansımaları bulmuştur. Reşat Nuri Güntekin de romanlarında, eserlerinin temalarına bağlı olarak otoritenin çeşitli görünüşlerini - resmî, geleneksel, karizmatik vb.- edebî kurgu içinde betimlemiştir. Bunlar içinde *Değirmen* ve *Kavak Yelleri* bürokratik otorite, *Yaprak Dökümü* geleneksel otorite, *Yeşil Gece* dinsel otorite, *Acımak* ise okul/sınıf otoritesi için örnekler bakımından incelenmeye değer eserlerdir. Çalışmamızda incelediğimiz romanlardan olan *Değirmen* ve *Kavak Yelleri*'nde yazarın, özellikle bürokrasi kökenli yasal otoriteyi ironik bir tutumla ele aldığı görülür. Yoğun bir bürokrasi eleştirisinin hâkim olduğu *Değirmen*'de otoritenin kişilerle değil; makamlarla, görevlerle azaldığını ya da arttığını belirtmek gerekir. Hatta denebilir ki *Değirmen*'de bütün otorite, makamlardan kaynaklanmaktadır. Zira romanda halk ile otoritenin karşılaşması, otoritenin halka yönelik uygulamaları sadece birkaç sahnede söz konusu edilmiştir. Eserde otorite daha çok bürokrasi içinde cereyan eder ve otoriteden asıl etkilenenler makamları (bürokratik konumları) gereği belli ölçüde otorite sahibi olanlardır. *Kavak Yelleri*'nde ise otorite, romandaki müftü figürü üzerinden verilmiştir. Geleneksel yaşam biçiminin Cumhuriyet inkılâplarıyla örtüşme sürecinde yaşanan gerilimler ve bunların yol açtığı ironik durumların betimlendiği

romanda, müftü üzerindeki otorite “korku, hatta paranoya” noktasında tezahür eder. *Değirmen*’de kişiler daha çok siyasal otorite ile karşı karşıya kaldıkları için otorite karşısında hissettikleri en yoğun duygu, kaybetme endişesidir. Kavak Yelleri’nde ise kaybetmenin ötesinde cezalandırılma, mesela tutuklanma, idam edilme korkusu öne çıkmaktadır. Yine incelediğimiz romanlarda bir iki sahnede de olsa otoritenin askerî boyutuyla karşılaşmak mümkündür. Bu sahnelerde dikkat çeken ise sivil otoritenin emrinde olan askerî otoritenin, amirleri konumunda bulunanlar üzerinde sezilen etkisidir (Burada amirlerinin irade eksikliği de gözden uzak tutmamak gerekir). Nitekim *Değirmen*’de kaymakam figürü buna örnek verilebilir. Yine *Değirmen* romanındaki otorite görünümüleriyle ilgili olarak askerî otoriteyle karşı karşıya kalan halkın, daha çok fiziksel cezalandırılma korkusu duyduklarını da belirtmek gerekir.

Weber’in karizmatik otorite sınıfına dâhil ettiği dinsel otorite olgusu söz konusu edildiğinde ise kişilerin yahut da grupların bazen günah işleme, dolayısıyla öte dünyaya yönelik bir korkuya kapılmalarına veya yüce bir Varlık’ın (Allah’ın) sevgisini kaybetmenin, emirlerini yerine getirememenin verdiği bir korku duygusuna yol açması beklenir. Ancak Reşat Nuri, *Yeşil Gece*’de daha çok bu dünyaya yönelik maddi ve manevi menfaatlerin zedelenmesinden ya da kaybedilmesinden duyulan endişeye yer vermiştir. Yine bu romanda çoğunlukla halk üzerinde bazen de bürokrasi içinde dinsel kaynaklı otoritenin diğer bütün otorite çeşitlerinden baskın olduğu açıkça görülmektedir.

Reşat Nuri’nin ataerkil aile yapısındaki çözülüşünü, parçalanmasını ele aldığı romanı *Yaprak Dökümü*’nde aile içinde tek ve meşru otorite konumunda olan baba Ali Rıza Bey’in, dönemin sosyal ve ekonomik koşullarının da etkisiyle otorite kaybı veya otorite zaafı gözler önüne serilir. Başka bir ifadeyle Yaprak Dökümü’nde otorite tersinden, otoritesizlik boyutuyla ele alınmış ve hayat karşısında deneyimsiz bireylerde nelere yol açabileceği betimlenmiştir.

Okul/sınıf otoritesini örneklemek amacıyla okuduğumuz *Acımak*’ta ise, *Yaprak Dökümü*’ndeki otorite zaafının aksine, genç bir öğretmen olan Zehra’nın kuvvetli iradesine ve bunun uzantısı olarak düşünülebilecek öğrencileri ve çevresi üzerindeki büyük nüfuzuna tanık olunur. Zehra’nın otoritesi kısmen korku duygusu uyandırır da daha çok gönüllü otorite olarak kabul edilebilecek niteliktedir.

Bütün bunların sonucunda Weber, Kojeve, Mendel, Sennett’in özellikle vurguladıkları “otoritenin gönüllülük esasına dayandığı” ilkesinin, incelediğimiz romanlarda eylemsel karşılığını tam olarak bulmadığı görülür. Zira Reşat Nuri’nin incelediğimiz romanlarındaki hemen bütün otorite görünümünde çeşitli sebeplerden kaynaklanan korkunun hâkim olduğu söylenebilir. Beş roman içinde sadece *Değirmen*’de Şehzade Şemsi Efendi’nin otoritesi ile *Acımak*’ta Zehra’nın nüfuzu gönüllü otorite için örnek verilebilir.

KAYNAKÇA

- ALTUĞ, Taylan (2005). *Bir Ruh Kimliği - Reşat Nuri Güntekin*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- EMİL, Birol (1998). *Öğretmenler Romancısı Reşat Nuri Güntekin, Türk Kültür ve Edebiyatından Şahsiyetler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ENGİNÜN, İnci (2007). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Fethi Naci (2003). *Reşat Nuri’nin Romancılığı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1958). *Acımak*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1958). *Değirmen*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri (2000). *Kavak Yelleri*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1958). *Yaprak Dökümü*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1958). *Yeşil Gece*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- KOJEVE, Alexandre (2007). *Otorite Kavramı*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- MENDEL, Gerard (2005). *Bir Otorite Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SENNETT, Richard (2011). *Otorite*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- TDK Sözlüğü, Ankara: TDK Yayınları.
- WEBER, Max (2006). *Bürokrasi ve Otorite*, Ankara: Adres Yayınları.
- YAR, Erkan (2003). “Dinsel Otoritenin Yapısı”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 8, 2003, s.1-16.